

älystä tietäisikään, sen läpi silmäilyään saa varsin kattavan kuvan siitä, mistä on kysymys ja jos lukee kunnolla kaikki artikkelit, saa yleistiedon lisäksi melkoisen määrän hyvin pienipiirteistä ja syväälle käypää informaatiota. Tavoitteessa tuottaa suomenkielistä oppikirjallisuutta toimittajat ovat onnistuneet — kirjassa on paljon asiaa ja hyvät, peremmälle johdattavat lähdeluettelot. Lisäbonuksena on suomi-englanti ja englanti-suomi -sanasto-hakemisto, joka varmasti selkiyttää alan termiviidakkoa, vaikka yksittäisten tapausten kohdalla valittuja käännöksiä voikin aina kyseenalaistaa ja moittia.

Tere Vadén

n&n

2 x laadullisesta tutkimuksesta

Pertti Alasuutari, *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino, Tampere 1993. 269 s. 119 mk.

Juha Varto, *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. Kirjayhtymä, Helsinki 1992. 124 s. 85 mk.

Se on täällä (jälleen), ja 80-luvun vakiintumisen vuosiensa jälkeen se on jäädäkseen. Sen puolesta kiivaillaan, sen nimeen vannotaan; ja yhä edelleen, 'vastaleirissä', se kirjoittaa ironisia hymyjä, ja toisinaan joku eksaktiuden nimissä esiintyvä verenhimoinen tosikko haluaa nuijia sen hengiltä. Aivan oikein, kyse on laadullisesta tutkimuksesta. Juha Varto (*Laadullisen tutkimuksen metodologia*) ja Pertti Alasuutari (*Laadullinen tutkimus*) ovat kirjoittaneet oppikirjat laadullisesta tutkimuksesta. Kaksi lähtökohdiltaan täysin erilaista tutkijaa, kaksi erilaista kirjaa.

Varto filosofina ja mannermaisen (erityisesti fenomenologisen) ajattelun ja perinteen tuntijana pyrkii ensisijaisesti oikeutta-

maan laadullisen lähestymistavan, antamaan sille täysi-ikäisyyden muiden tutkimusparadigmojen rinnalla. Kirjan takaa, sen ominaislaatua tai eetosta määräävänä vaikuttimena, löytyy pyrkimys vastata kysymykseen, kysymykseen, jota hän ei lausu julki mutta joka silti virittää ja läpäisee koko esityksen: Mitä/miten todellisuus on ja mitä ihmistieteiden metodologian pitää huomioida ollakseen pätevässä tutkimussuhteessa siihen? Varto hakee ja eksplikoii laadullisen tutkimuksen olemassaolon perusteita; kirjan painotukset ovat selvästi metodologiassa ja tieteen filosofiassa: metodien lähtökohtien, tutkimuksellisten tavoitteiden ja tulkinnallisten vaatimusten pohdinnassa eikä niinkään eri metodien kuvailemisessa ja lanseeraamisessa.

Alasuutari puolestaan sosiologina, useaan otteeseen sosiaali- ja kulttuurintutkimuksen taistelulentillä (metodikeskustelujen etulinjassa hänelle on vakio-paikka!) ryvettyneenä veteraanina, johdattelee lukijaa laadulliseen tutkimukseen käytännöllisemmin ja esittelevämmin. Hänen näkemyksensä rakentuu selvästi tieteen tekijänä, ikään kuin sanoen: myönnän nuo kaikki metodologiaan liittyvät tieteenfilosofiset ongelmat, tämä kirja ei vain käsittele niitä. Tämä kirja on eräänlainen metodikielen kehittymisen välitilinpäätös, jonka tarkoitus on luoda taustaa lukijan omalle argumentaatiolle. Alasuutari esittelee useita metodisia näkökulmia, joista havainnot voi tuottaa; päätyen lopulta tuotettujen johtolankojen pohjalta tapahtuvaan arvoituksen ratkaisemiseen (Sherlock Holmes!), merkitystulkintaan tutkittavasta ilmiöstä. Kummallakin kirjalla on ongelmansa ja etunsa. Koska kyse on oppikirjoista, niin näkökulma on valmiina. Siis mitä annettavaa niillä on opiskelijoille ja opinnäytteiden tekijöille?

Kantanäyt ja tutkimusmaailmat

Miten kirjat sitten rakentuvat ja minkälaisen kuvan ne laadullisesta tutkimuksesta luovat?

Kirjoittajien tutkijanprofiilit näyttyvät heti alkusivuilla. Laadullisen tutkimuksen perustavasta ideasta ei kuitenkaan voida olla kuin yhtä mieltä: laatuja ja laadullisuutta tutkittaessa ollaan aina merkitysten ja merkityksellisen toiminnan kanssa tekemisissä, ja tällöin selittäminen perustuu aina ymmärtämiseen ja ilmiön tulkintaan. Mutta se, miten noita merkityksiä lähestytään johdattaa kirjoittajien näkemykset ja argumentaation omille linjoilleen.

Varto perustaa laadullisen tutkimuksen kontekstin *elämismaailman* käsitteelle. "Elämismaailma tarkoittaa sitä yleisintä kokonaisuutta, jossa ihmistä yleensä voidaan tarkastella (...) Yksittäiset tutkimuksen kohteet saavat merkityksensä ja lähtökohtansa elämismaailmasta, siitä ihmisen kokemustodellisuudesta, joka on koko ajan läsnä ja valmiina, yhtäaikaan muuttavana ja muutettavana." (s. 23-24) Elämismaailma lähtökohtana asettaa ankaran vaatimuksen ihmistieteiden metodologialle. "Ihmistä tutkivissa tieteissä ei ole lupa tehdä mitään sellaisia toimia, jotka esineellistävät tai ohentavat tutkimuskohdetta siten, että tutkimuskohteeseen kuuluva merkitysten kokonaisuus tuhoutuu." (s. 14) Vaatimus on selvästi eettinen, mutta eettinen tavalla joka ei ole erillinen tieteen tekemiseen kuuluva moraalinen ohje, tyyliin raiskatun henkilöllisyyttä ei voida tutkimuseettisistä syistä paljastaa. Eettisyyden vaatimus tutkimuksessa on sen totuudellisuuden vaatimus. Kirjan eräs keskeisimpiä jaksoja on sen neljäs luku (*Merkityksen ongelma*), jossa Varto esittää tulkinnan ja ymmärtämisen peruseräpäätökset, joilla puolestaan on huomattava merkitys teorianmuodostuksessa. Tästä kantanäystä Varto lähtee liikkeelle. Teksti on paljolti paikantamista. Hän osoittaa ja tekee alustavia käsitteellisiä erotteluja useilla tutkimuksen osa-alueilla, jotka vaativat tutkijalta erityistä reflektiota jotta laaduista ja laadullisuudesta voitaisiin ihmistieteissä puhua redusoimatta niitä kvantitatiiviseen mieltämiseen ja jäsentämistapaan.

Joku voisi väittää Vartoa jopa kategoriseksi. On totta, että 'dramaturgina' hänessä on tiettyä jyrkkyyttä sekä sen mukanaan tuomaa lukkoonlyövyttä. Osa ehdottomuuden vaikutelmaa selittyy sillä, että Varton näyn takaa löytyy fenomenologinen tieteen filosofia aidoimmillaan. Fenomenologialle sekä sen käsitteistölle on luonteenomaista tietty perustavuus tai perimmäisyys (itse asiassa kyseessä on fenomenologian idea, sen rakentumisen sisäsyntyinen alkuhehto). Niinpä fenomenologisella arsenaalilla operoitaessa ajaututaan väistämättä tilanteeseen, jossa otetaan kantaa ihmis- ja maailmakäsitystä asettaviin ontologisiin kysymyksiin (itse asiassa kaikessa tutkimuksessa kannanotto tehdään, enemmän tai vähemmän tietoisesti) eikä Varto epärii tehdä tätä: tutkimus on sitoutumista, se ohjaa ymmärrystä ja luo merkityksiä ja siten vaikuttaa elämismaailman rakentumiseen. Ei siis ole ihme, että Varto painottaa ontologista erittelyä ennen metodiikkaa. Menetelmiin tämä puolestaan vaikuttaa siten, etteivät ne ole vapaita niistä merkitysyhteyksistä, joita niiden avulla tutkitaan; jokainen tutkimus edellyttääkin "oman menetelmän luomisen" vaikka tällaisen perustana voidaan käyttää oppikirjamenetelmiä ja malleja. Varton näkemyksen läpäisevä piirre on *ainutkertaisuus*, niin tutkimuskohteen tematisoimisessa kuin itse tutkimisessäkin.

Alasuutarin kirja rakentuu perinteisemmin; tunnusomaista sille on tietty traditionaalinen sosiologisuus, metodinen käytännöllisyys ja *säännönmukaisuuksien etsiminen*. Alasuutari operoi nyky sosiologian vakiintuneessa maastossa: muun muassa elämäntapaan, alkoholikäyttyytymiseen ja yhteiskunnalliseen muutokseen liittyvissä sosiäli- ja kulttuurintutkimuksen kysymyksissä. Onkin hyvin luonnollista, että Alasuutarin idea laadullisesta tutkimuksesta nousee kulttuurintutkimuksesta. Todellisuuden merkitysvälittävyyden lisäksi "molemmista selittäminen perustuu ymmärtävään selittämiseen. Selitysmallien ei oleteta esittävän universaaleja

lainalaisuuksia, vaan keskeistä on ilmiön paikallinen selittäminen. Tehdään ymmärrettäväksi juuri tietty historiallisesti ja kulttuurisesti ehdolliseksi ymmärretty asia." (s. 38) Hän olettaa kuitenkin joidenkin selitysten olevan yleisemmällä abstraktiotasolla yleisinhimillisiä ja siinä mielessä empiirisesti universaaleja. Alasuutarin näkemyksen voimakas sitoutuneisuus kulttuurintutkimukseen hieman hämää laadullisen tutkimuksen alaa ja mahdollisuuksia, vaikutelmaa tukee muun muassa kirjan useat tutkimusesimerkit, jotka lähes kauttaaltaan ovat kulttuurintutkimuksen piiristä otettuja. Itse laadun käsitteen syvempään erittelyyn Alasuutari ei kontekstinsa sisällä ymmärrettävästi ryhdy; ihmisen maailma on merkitysten maailma ja siten laadullinen.

Alasuutarin kirjan rikkaus nousee esiin, kun hän esimerkein ja omakohtaisin kokemuksin kuvailee laadullisen tutkimuksen kulkua, sen raadollista käytäntöä. On mukava (lue, lohduttavaa!) kuulla asemansa vaikiinnuttaneen tutkijan epäonnista kokeiluista ja tehdyistä virheistä, ja ennen kaikkea tavasta, jolla myttyyn menneistä ongelmanasetteluista nousee, esimerkiksi zoomaamalla lähemmäksi tutkittavaa kohdetta tai uskaltamalla muuttaa tutkimuksen näkökulma ja tematiikka kokonaan toiseksi. Alasuutarin kirja onnistuu hyvin siinä, että se luo konkreettista taustaa ja vertailulähtökohdan (niin teoreettisella kuin tutkimusasetelmienkin tasolla), jota vasten lukija voi ajatteluaan jäsentää, oli se sitten murskakriittistä tai suoraan Alasuutarin useita metodisia virikkeitä hyödyntävää.

Taittumispiirteenä pätevyys

Metodioppaat, tieteenharjoittajien metodiluennot ja -kurssit ovat useimmiten raivostuttavan teknisiä, täynnä *metodia*. Valitetavan usein, eikä suinkaan vähiten edellisen johdosta, myös tutkimusongelmat ja kysymyksenasettelut asettuvat metodiikan lähtökohdista; metodista muo-

dostuu pakkopaita, joka pidättelee kysymyksenasettelujen rikautta ja moniulotteisuutta, metodi pakottaa ne omaan muotoonsa. Tilanne on outo, sillä ei liene kuitenkaan mikään yllätys, että hämmennystä usein hyvin epäsuoraa ja eriytymätöntä, varsinkin graduntekijöillä ja aloittelevilla tutkijoilla, aiheuttavat asetelmat laadullisessa tutkimuksessa eivät useinkaan ole varsinaisesti metodiikasta nousevia vaan päänvaivaa aiheuttaa pohdinta tutkimuksen pätevydestä ja yleistettävyydestä. Levottomat kysymykset voivat olla niin syvälle käyviä, että tutkimus rupeaa taittumaan niiden kautta ja koko tutkimisen mielekkyys käy kyseenalaiseksi. Huoli on aiheellinen, sillä koko laadullisen tutkimuksen olemassa olon ajan sen legitimaation- ja kohtalonkysymys on ollut *validiteetti* eli tutkimuksen pätevyys tai paikkansa-pitävyys tutkittavan todellisuuden kanssa. Kyse on siis tuosta ärsyttävästä ja kiusallisesta, tutkijan nilkkoja järsivästä rakkikoirasta — totuudesta. Miten vaatimus pätevydestä/totuudesta asettuu kirjoittajiemme hahmotelmassa?

Kuten todettua, arvoituksen ratkaisijana Alasuutari on säännön etsijä. Laadullisessa analyysissä hän hakee sääntöä, jonka "pitää päteä poikkeuksetta kaikkiin raakahavaintoihin; aineistoon ei saa sisältyä eri havainnot 'makrohavainnoiksi' pelkistävää havaintolausetta vastaan sotivia tapauksia" (s. 25). Säännöllä hän ei tarkoita sitä, että yksilöt noudattaisivat käyttäytymisessään lainalaisuuksia tai että he poikkeuksetta seuraisivat jotain nimenomaista sääntöä, vaan "toiminnassaan ihmiset ottavat huomioon tietyt konstitutiiviset, merkitystä muodostavat säännöt" (s. 201). Jotta sääntöjen löytäminen olisi mahdollista, aineistoa tarkastellaan vain ja ainoastaan tietystä eksplisiittisesti määritellystä teoreettisesta viitekehystä. Jos puolestaan löytyy poikkeus, niin se johtaa todennäköiseen abstraktiotason nostamiseen, teoreettisen viitekehäksen tai näkökulman muuttamiseen.

Alasuutarissa on aimo annos

traditionaalisuutta, ja ennen kaikkea pätevyyden takaamista tavalla, jossa on selkeästi havaittavissa empiristisen sosiaalitutkimuksen perinne. Hänen konseptionsa sisäisessä linjautumisessa pätevyyden vaatimus tulee toki perustelluksi, säännöt löytyvät, jos niitä etsii. Tiedeyhteisön kritiikki on kuitenkin ulkoista, sen on oltava. Alasuutarilta onkin kysyttävä, että jos hän näkee ihmistieteellisen tutkimuksen omanlaisenaan kirjallisuutena, niin miksi tiede, hyväkin, on lähes aina triviaalia, kun hyvä kirjallisuus ei ole sitä koskaan. Kiehtova epätäydellisyys ja selittämättömyys versus sosiologiset tutkimukset.

Vartolla tutkimuksen pätevyys taittuu ainutkertaisuuden kautta. Ainutkertaisuus kantaa mukanaan elementtiä, joka hyvin olennaisesti liittyy tutkimuksen totuudellisuuteen. Todellisuus on tapahtumista ja tutkimisen suhde siihen on tutkimuskohteen paljastumista tutkimisen merkitysyhteydessä; tutkimus itse siis on tuo paljastuminen, eräänlainen totuustapahtuma, joka tuo esiin jotain elämismaailmasta. Ero perinteiseen tiedenäkemykseen verrattuna on avoimuus, se että etukäteen ei erinäisillä teoreettis-metodologisilla ratkaisuilla lyödä lukkoon sitä mitä tutkittaessa voidaan löytää. Taustalta tällöin täytyy toki löytyä Varton painottama ontologinen erittely sekä tutkimuskohteen tematisointi. Metodisessa mielessä kyse on hermeneuttisesta hypystä keskelle merkityksien rämeikköä, ja polun raivaamisesta maastossa, jossa ei tiedä mihin päätyy. Pätevyyden vaatimukseen liittyy myös edellä esille tuotu eettisyyden vaatimus. Varton mielestä voi kertoa rauhassa oman tarinansa kunhan ei "tulkitse elämänkäytäntöjä tavalla, joka saattaa vaikuttaa elämismaailmaan kielteisesti ja vaikuttaa vääristävästi siihen tosiasiallisuuden tulkkiutumiseen, jota tutkimus ajaa takaa" (s. 103).

Lopuksi

Käsitteelliset aktit, eron tekemisen mekanismeina, luovat oman

kaikkeutensa. Niin nytkin. Jos lukijan ajattelu hakee suuntaa metodikirjojen avulla, niin niistä muodostuu helposti ajattelun kahleita, dogmaattisia mallinantajia, jotka kääntyvät tarkoitustaan vastaan. Mutta sellaiselle joka on jo hahmotellut tai tehnyt omaa tutkimustaan kirjat voivat olla oiva apu omien virheiden, umpikujien ynnä muiden tunnistamisessa. Niin nytkin. Näiden kirjojen kohdalla on muistettava Foucault'ta ja Proustia. Kun Foucault'ltä kysyttiin mitä kirja merkitsee hänelle, hän vastasi: se on työkalupakki. Ja Proust sanoi, että hänen kirjansa ovat kuin silmälasit: kokeile, sopivatko ne sinulle, näetkö niiden avulla asioita, joita et olisi muuten nähnyt, ja jos ne eivät sovi, niin luovu kirjastani ja etsi muita sinulle paremmin sopivia. Niin nytkin. Älä kuitenkaan luovu tutkimisesta. Se on kivaa.

Jari Myllylä

n&n

Rapautuminen ja kitit

Kaj Ilmonen (toim.), *Kestävyyskoe (kirjoituksia 90-luvun Suomesta)*. Vastapaino, Tampere 1993. 320 s. 125 mk.

1. Nykyinen lama Suomessa ei tarkoita, että olisimme kuopassa josta aikanaan noustaan ylös, sanoo G.H. v. Wright. Me olemme mäen harjanteella, josta tie johtaa alaspäin, kohti olennaisesti toisenlaista maailmaa kuin nykyinen.

Vertaus herättää kolme kysymystä, tärkeimmät mitä 90-luvun Suomesta puhuttaessa osaan esittää.

Ensiksi, mitä kaikkea alamäkeen kuuluu? Työttömien määrän kasvu. Sosiaaliturvan heikkeneminen. Suomen kuihtuminen kansallisvaltiona. Mitä muuta?

Toiseksi, pitkäkö alamäkeä riittää, määrällisesti ja ajallises-